

ATATÜRK VE TÜRK SANATLARI

TAHSİN ÖZ

Türk sanatlarına dair etüdlere XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlanılmış olduğu ve bazı yabancı âlimler tarafından ele alınan bu konunun “İslâm Sanatı” başlığı altında incelendiği görülmektedir. Halbuki Çin’den tâ İspanya’ya kadar yayılmış olan milyonlarca İslâmların asırlar boyu devam eden çeşitli sanatlarını bir din birliğine bağlamağa imkân var mıdır? Böyle bir etüd imkânı olsa idi, bütün dünya sanatlarını dinî zümrelere, yani birkaç gruba ayırmakla mesele halledilmiş oluverirdi.

Sanatların ihtiyaçtan doğduğu, malzeme ve muhite göre değiştiği, halkın refahı, sanat kabiliyeti ve zevkinin de pek mühim tesirleri gözönüne getirilince, çeşitli sanatları değil, tamamen dinî mevzuların bile bu zaviyeden tetkiki yine imkânsızdır. Nitekim tamamıyla İslâmiyete ait mimarî bir unsur olan minare, Türk’lerde, Arap’larda, İran’lılarda, Hint’lilerde bambaşkadır. Yine İslâmın kitabı olan Kuranı - Kerim, yazı, tezhip, cilt itibariyle her milletin karakterine göre nekadar çeşitli ve farklıdır. Hiç şüphesiz bu farklar minyatürde, halıda, çinide, kumaşta, elhasıl her sanat zümresinde pek bâriz belirmekte ve devirlere göre de değişiklikler arz etmektedir. Hattâ bir milletin aynı sanatlarında bile bölgelere göre farklar bulunduğu ve bugünün sanat tarihçileri bunları ayırdetmeğe uğraştıkları bir devrede, artık Türk sanatlarının İslâm sanatı ismi altında etüdünün düşünülmesi bile bahis mevzuu olamaz. Belki İslâmiyetin Türk sanatına tesiri hatıra gelebilir ki, bu tamamen ayrı bir madde olup dünya sanatlarının incelendiği sırada daima gözönünde tutulması gereklidir. Hattâ bir de buna mukabil, Türk sanatlarının Arap sanatlarına tesiri üzerinde durulması da zaruridir.

İşte Türk sanatlarının, İslâmî ve dinî bir zaviyeden tetkik edilmesi yüzünden hakikat tebarüz edememiştir. Mamafih bu hususta bazı indî mütalâa ve kanaatların da dahli bulunmaktadır. Bilfarz mimarimiz etüd edilirken Gosset “çoban ve muharip bir kavim olan Osmanlı’ların ne sanatı ve ne de sanatkârı vardır?”, veya Viollet le Duc de, Türk sanatı var mıdır? Türklerin âdet ve dinlerine uyan

bir sanatı veya sanatları tatbik etmeleri gayet tabiidir. Fakat orijinal ve şahsî bir sanat yarattıklarını da ispat güçtür"¹ veyahut, Türkler göçebe yaşadıklarından yalnız dinî maksatlarla binalar kurdukları ve (bunların temsili bir devlet sanatının halka yabancı örnekleri olduğu)² yolunda iddialar serdedilmiştir.

Türk minyatür ve resmi içinde bir kısmı "Türk minyatürlerini ihmal ve birkaç sözle geçmekte"³ bazıları da yaptığı tasnifte hiçbir esasa dayanmıyarak —belki de görebildiği mahdut malzemeye bağlanmış olduğundan— Türk minyatürlerini "1574—1594 senelerine sıkıştırmıştır"⁴ hattâ "Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 1874 tarihine kadar ancak iki sanatkâr isminin keşfine müncer olduğunu"⁵ yazanlar da vardır. Diğer bir yazarsa, mevzuun dışına da çıkarak "Osmanlı Türkleri ihtimalki en az orijinalitesi olanlardır. Anadolu'ya hükümet teşkilâtının ne olduğunu bilmeyen bir göçebe halinde geçmişler ve ellerine parça parça düşen toprakların idaresini, Rum tebaalarından öğrenmişlerdir" dedikten sonra deniz savaşlarını, Mercidabık muharebesini, mimarî eserlerimizi, elhasıl bütün Türk varlıklarını yabancı unsurlara bağlamaktadır. Ancak ondan sonra mevzua girerek "resimde üstadları İran'lılardır. İran'lı ressamın, sanatlarını Doğuda Hindistan'a, Batıda Türkiye'ye kadar yaymaları, zekâlarına delildir. Osmanlı'ların İran resmine ilgi göstermeleri İstanbul'un fethinden sonraki zamana rastlar. Bunda Sultan Hüseyin oğlu Bediüzzaman'ın İstanbul'a getirdiği kıymetli malzeme müessir olmuştur. Böylece İran resminin yüksek devirlerinde yapılan minyatürler, Osmanlı sanatkârları tarafından kullanıldığı, fakat XVII. asır sonlarına doğru Safevî ressamın taklide kalktıkları tahmin edileceği gibi İran sanatkârları, Boğaz kıyılarına kurulmuş olan bu devletin önüne parlak sanat eserlerini serdiler. Türk ressamının gösterdikleri orijinalite, İran'lılarda model bulmadıklarından padişah ve saray adamlarının kıyafetleriyle, bilhassa deniz savaşları resimlerine münhasır kalmıştır)⁶ diyor.

¹ L. Parvillée, L'Architecture et la Décoration au XVe siècle Paris, 1874.

² E. Diez, Türk Sanatı. İstanbul, 1946.

³ E. Blochet, Musulman painting. London.

⁴ A. K. C. Vamary, Les Miniatures Orientales. Bruxelles, 1929.

⁵ A. Thalass, L'art Ottoman et les peintures de Turquie.

⁶ T. W. Arnold, The Islamic Book. London, 1929.

Türk kumaşları hakkında 1934 yılında Moskova Akademisi tarafından yayınlanan "Kumaş Süslemelerine dair incelemeler," isimli kitapta N. Sobolof "Asya'nın içerilerinden tedricen batıya doğru hareket eden Türkler, birbiri arkasından gelmiş muhtelif kültürlerin mirascıları... XIV. yüzyılda katî surette Küçük Asya'da yerleşmişlerdir. Türkiye XV. asırda sınırlarını Avrupa'ya doğru genişletmiş ve XVI. asırda Kanunî Süleyman, askerî feodal imparatorluğu tesis etmiştir. Türkler en kuvvetli devirlerinde bile müstakil bir kumaş bezeme sanatı vücuda getirememişlerdir. Türk halk sanatı dahi müstakil ve dikkate şayan başarılar elde etmişse de henüz az tanınmaktadır,, sözlerine tesadüf olunuyor.

Türk çinileri, cildi ve diğer bazı sanatları da ele alınırsa, sözü geçen iddiaların veya benzerlerinin ortaya atılmış olduğu görülecektir.

Bu yersiz ve hattâ tecavüzkâr iddiaların sebebi araştırılacak olursa, bir kısmında kökleşmiş ve zamanla intikal etmiş bir taassup ve kinin tesiri derhal belirir. Diğer bir sebep de bu yazarların, tetkiklerin pek sathî olması, ellerine geçen malzemenin mevrudini katî bilmemekle beraber, bilhassa mevzuu aydınlatacak kaynaklara ve arşiv malzemesine malik olmamalarıdır. Eğer bu gibi mevzular memleketimizde etüd edilerek neşredilseydi, munsif muharrirlerin bu gibi iddialarının devam etmeyeceği ve hattâ tashihe geçeceklerinden şüphe edilmemelidir. Ne hazindir ki mimarî eserlerimiz üzerinde etüd etmek değil, öyle zamanlar olmuştur ki asıl taş cepheleri badana edilmiş, mermer kemerler, en nefis oyma mihrap ve minberler boyanmıştır. Devrinin kalem işleri badana edilerek üzerlerine kaba ve yabancı süslemeler yapılmıştır. Pek kıymetli çinilerin bile boyandığı vakidir. Hele yapılan tadil ve ilâveler bu kıymetli anıtların plânlarını bozmakla kalmamış, tanınmaz bir hale getirmiştir.

Çini, halı, kumaş, işleme, cilt, minyatür ve benzerlerine gelince, artık bunları yapmak değil, hattâ dedelerimizin, ninelerimizin sanat eseri olduğu bile unutulmuş, kıymetsiz ve yabancı bir madde gibi bigâne davranılmıştır. İşte bu gaffet bazı antikacıların işine yararmış, en aşağı bir asırdan beri binlerce sanat eserimiz yok bahasına toplanmış ve yabancı memleketlere akmış, gitmiştir.

İşte bizim attığımız bu eserler bir taraftan zamanla yabancı memleket müzelerinde, hususî koleksiyonlarında yer almaya başlamış ve diğer taraftan da, hatalı da olsa, yapılan neşriyat sayesinde sanat tarihine intikal etmiştir.

Sanat eserlerimizin mahiyetinin anlaşılmasının başlıca sebeplerinden biri de, müzelerimizin kuruluş şeklidir. Bilindiği veçhile, memleketimizde müze tesisi ancak 100 seneyi doldurmuştur⁷. Bu müze St. İren (Cebehanelik)de Ahmet Fethi Paşa tarafından “Mecmai-Eslahayi Atıka” ve “Mecmai-Asarı Atıka” namı ile iki daire olarak kurulmuş olup, birinci bölümde silâhlar, ikinci bölümde Yunan, Bizans ve Roma eserleri bulunmaktadır. Ancak sikkeler arasında Türk paralarının mevcudiyeti tahakkuk etmektedir.

İşte ilk müzemizin kapıları, millî sanat varlıklarımıza kapalı bulunuyordu. Bu müze yıllarca yabancı müdürler elinde kaldıktan sonra pek kıymetli mimarî bir eserimiz olan Çinili Köşke intikal ediyor. Maalesef bu köşkte müze haline getirilmek üzere pek hazin tadil ve tahripler görmüştür⁸. Hele bu narin binada tonlarca ağırlıktaki heykellerin ve benzerlerinin teşhiri de ayrı bir hâdisedir. Bu sıralarda Vakıflar, bazı kıymetli eserleri müzeye göndermeye başlamıştı. Ne çare ki müsait yer bulunmadığından bunlar depolarda kalmıştır. Nihayet Sayda mezarlarının da keşfi üzerine 1891 tarihinde bugün mevcut olan İstanbul Arkeoloji Müzesi binasının birinci kısmı yapılmıştır. Bu binanın alt iki salonu sözü geçen Sayda mezarlarına tahsis olunmuş, yukarı katta bir salonda da teraküm eden Türk sanat eserleri teşhir edilmişti. Bunları, zamanının müze rehberi⁹ “üst kat merdivenden çıkıp sola döndükten sonra kısmı intihadaki salona girersek burada senayi-i islâmiye asarının mevzuu mevkii teşhir olduğunu görürüz” dedikten sonra, “senayî-i islâmiye” hakkında verilen umumi bilgi “çini imâl sanatı bir vakitler pek ileri gitmiş idi. Acemkâri büyük kâse, kavanoz ve bahusus elyevm cami ve türbe duvarlarını tezyin etmekte olan çiniler gerek renkleri ve gerek şekil ve resimleri cihetile doğrusu bir zerafet ve mükemmeliyeti harikulâdeyi haizdirler. . eslahayi muhtelif dahi şayanı tezkârdır. Şam şehri, esliha namlularının derece-i metanetleri ve altın ve gümüş kakma işleri ile birçok zaman şöhretyab olmuştur. En ziyade asarı maharet halıcılık sanatında meşhudu basirei iftihar oldu. Şam, Tokat, İsfahan ila-âhır şehirlerinde her tarafça maruf ve meşhur halı tez-

⁷ Öz, Tahsin, Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler. İstanbul 1948.

⁸ Öz, Tahsin, Topkapı Sarayı Müzesinde Fatih Sultan Mehmet II.'ye ait eserler. Türk Tarih Kurumu yayınlarından, Ankara 1954.

⁹ Müzeyi Hümayun Rehnüma, İstanbul 1319.

gâhları mevcuttur,, yolunda cümleler sıralanmıştı. O zamanın Koca Türkiyesi, hudutlarına nazaran ancak bir salonun köşesindeki bu eserler hakkında verilen bilgi, bu zayıf koleksiyondan daha düşkündür.

İşte yarım asır evvel, müzemizde bulunan millî eserler bundan ibarettir ki, verilen izahatta Türk sanatı yönünden, yabancı neşriyate nazaran pek de farklı olmadığı belirmektedir. Filhakika 1902, 1908 senelerinde Arkeoloji müzesi binasının iki yan ilâveleri de yapıldıktan sonra Çinili köşk tamamen boşaltılmış ve bir müddet sonra Türk sanatı eserleri buraya nakledilmiştir. Bu koleksiyona zamanla birtakım eserler ilâve edilmiş olmasına rağmen, Türk sanatlarının herhangi bir bölümünü ifade etmesine imkân yoktu, çünkü bir asırdan beri yalnız halkın elindeki değil, devlet teşekkülleri bile fersude ve hurda eşya diye nice eserleri hattâ mezatla satmıştı. Binaenaleyh telâfisi gayri kabil bir boşluk bulunuyordu. Nitekim Çinili Köşkün son tanziminde merhum Halil Ethem Bey ile hayli çalışmış olduğumuz halde, koleksiyon o kadar zayıftı ki verimli bir netice alınamıyordu.

Meşrutiyet devrinde Vakıflar İdaresi Hayrat binalarda, kütüphanelerde bulunan müzeli mahiyetteki eserleri bir heyet marifetiyle toplatarak 1914 yılında Evkaf Müzesini “Türk İslâm Eserleri Müzesi,, tesis etti. Süleymaniye imaretinde kurulan bu müze, Türk sanatları yönünden mühim bir adım idi. Bilhassa halılar miktar ve kıymet itibariyle cidden zengin bir durumda olup o tarihe kadar ancak bazı neşriyatta ismi geçen Selçuk halıları ortaya çıkmıştı. Türbelerde her nasılsa kalmış bazı kıymetli kaftanlar, kumaşlar ve işlemler de bulunuyordu. Yazı ve cilt yönünden mühim eserler de vardı. Ancak bina müsait olmamakla beraber, teşkilât da inkişafına müsait bir durumda bulunmadığından, bu malzemeye dair yabancı memleketlerde bazı neşriyat yapıldığı halde yine yurt içinde bir neşriyat sahası açılmadı.

Cumhuriyet devrinde, 1924 yılında beş asırlık bir tarih yuvası olan Topkapı sarayı müze haline inkılâp etti. Vaktiyle 600.000 metre kare bir sahayı kaplıyan bu muhteşem saraydan toplu halde kalan 100.000 metre karelik bir sahada bulunan ve mimarî bakımından ve iç süsleme yönünden birer şaheser olan binalar kapılarını cihana açmıştı.

Bu suretle Türk sivil mimarisi geniş ve zengin bir etüd mevzuu kazanmıştır. Yine sarayın çeşitli depolarında, köşesinde bucağında

birer vesile ile toplanılmış onbinlerce eser bulunuyordu. Fakat ne kadar hazindir ki zaman ve bilhassa sanat mevzuu üzerindeki gerileme bu tarihî eserleri ne hale getirmişti. Kıtalara hükümler, fermanlar salan kubbealtı, bir harabe halinde, yüzlerce odadan müteşekkil harem dairesinde ise yüzlerce kırık cam bulunuyor, akmayan çatı ve tavan yoktu. Hele mutfakların kubbe kurşunları alınmış, her tarafını yabani ağaçlar bürümüşü, Fatih devri Ağalar camii de aynı durumda bulunuyordu ¹⁰. Hele tadiller, tahrifler korkunçtu. Çinili duvarların ve sedefkâri kapıların önüne yerli dolaplar ilâve edilmiş, çiniler badanalanmış, bu badanalar mermer ve mozaik sütunlara kadar sirayet etmişti. En itina gösterilen Bağdat köşkünün kubbesinden bile sular nüfuz ediyordu. Diğer eşyanın hali ve ekseriyetinin bakımı bundan farksızdı. Devrinin en güzel möbelleri kapı aralarına atılmış ve hattâ IV. Sultan Murad'ın abanoz üzerine fildişi kakma süslemeli tahtı harabe halinde bulunan Enderun mektebinin altındaki hırdavat deposuna atılmıştı. Fildişi babaları noksandı, sedirliği yoktu, senelerden sonra mutfaklardan enkaz arasından çıkmıştı. Mamafih enkaz arasında daha neler yoktu. Bodrumlarda altın kakmalı miğferler paslar içinde bulunuyordu. Binlerce yazma ve nadir kitap sandıklarda, emsalsiz olan arşiv malzemesi de bodrumdaydı. Bu durum, muazzam bir imparatorluğun yıkılışını ve kültürsüzlük yüzünden ne hale düştüğünü pek acı gösteriyordu. Hele bu anlayışla Hazine kâhyalarının nezareti altında zaman zaman mezatla satılan eşya da gözönünde getirilecek olunursa, nelerin elden gitmiş olduğu ve nice eserin mahvolup eridiği biraz olsun tebarüz eder. İşte bu feci duruma, Cumhuriyet idaresi set çekmiş ve bir taraftan da en âcil tamirler başlamış ve eşyanın kurtarılması, tasnifi de ele alınmıştır.

Asırların ihmali ve keşmekeşi içinde perişan olan bu eserlerin kurtarılması ve tasnifi hayli müşkül olmuş, fakat her sanat zümresi ortaya kondukça, Türk'ün ne varlıklar ve şaheserler yarattığı tam mânasiyle belirmiştir.

Bir vakitler Çinili Köşk'te, iki çatma ile ifade olunan Türk kuşaçılığına mukabil, emsali görülmemiş altın telli kemhâlar, zerbafılar, altın telli çatmalar, çeşitli kadifeler, seraserler birer varlık halinde devir devir ortaya yayılmıştı. İşlemelere gelince, kaftanlar-

¹⁰ Öz, Tahsin, Topkapı Sarayı Müzesi Onarmaları. İstanbul 1948.

dan yorgan çarşaflarına, muazzam çadırlardan uçkurlara, muhteşem nihailerden mendillere kadar, çeşit çeşit eşyaya tatbik edilmiş olan bu sanat, renk, kompozisyon itibariyle Türk zevkinin inceliğini belirtiyor, mevcudunu salonlar almıyordu.

Silâhlar, Türk'ün üstün kültüre dayanan sanat kudretini ve yüce zevkini asır asır aydınlatmakta ve tarihî olayların armağanı olan bazı parçalar da bunları tamamlamakta idi.

Minyatürlerin sayısı onbinleri buluyordu. Tablolar, çeşitli yazılar, ciltler, tezhipler ayrı birer âlemdi.

Tahtlar, murassa eserler, saatler, binlerle Çin ve Avrupa por-selenleri, İran ve Avrupa kumaşları yığın halinde idi. Bunlar yalnız Türk zevkinin inceliğini ve orijinalitesini ifade etmekle kalmıyor, üstün esere gösterilen rağbeti ve anlayışı da belirtiyordu¹¹. Kütüphanelerde binlerce eser tetkike arzedilmiş ve buna muvazi olarak sayısı yüzbinleri geçen beş altı asırlık arşiv vesikasının tasnifi, tarihî olaylardan başka mimariden başlayarak çeşitli sanat mevzularımızı aydınlatmakta olup cihanın tetkikine arz olunmuştu¹². Başbakanlık arşivi de muazzam bir kaynak haline girmişti.

Konya Asarı atika Müzesinin açılması (1926 senesi) Selçuk devrinden başlayarak muhtelif devirlere ait millî sanat eserlerimizden nadir parçaların tanınmasına imkân vermiştir¹³. Yine Ankara Etnoğrafya Müzesi (1924 senesi) muhtelif sanat bölümlerinde bilhassa bakır ve ağaç oyma işlerinde sanat kudretini belirtmiştir.

Görülüyor ki memleketimizde, müzelerin kuruluşu, yüzyılı doldurmuş olmasına rağmen, millî sanat eserlerimizi belirtecek müzelerle bazı kaynakların tesisi Cumhuriyet idaresine nasip olmuştur.

Binaenaleyh Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nun nasıl bânisi ise, Millî Sanat Tarihimizin inkişafında da o kadar âmildir. Çünkü Türk tarihi ele alınmamış olsaydı, onun bir parçası olan Türk sanatları mevzuunda yine âtil bir durumda kalacağı şüphesizdi. Binaenaleyh Türk sanat eserlerinin ortaya çıkarılması, teşhir edilmesi ile beraber, bunlar üzerinde etüdler yapılarak tarihinin, geçirdiği istihalelerin,

¹¹ Öz, Tahsin, Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi. İstanbul 1933.

Öz, Tahsin, Guid to the Museum of Topkapı saray.

Öz Tahsin, The Topkapı Saray Museum 50 Masterpieces İst. 1952.

¹² Öz, Tahsin, Topkapı Sarayı Arşiv kılavuzu. İstanbul 1936.

¹³ Akyurt, Yusuf, Konya asarıatika müzesi rehberi.

mahiyetinin belirtilmesi ve dünya ilim âlemine tanıtılması gerekli idi. Ne çare ki yazımıza başlarken kısaca temas ettiğimiz veçhile, birtakım yabancı âlimlerin, mimarimizden başlayarak çeşitli sanat eserlerimiz hakkındaki neşriyatı, bu varlığı inkâr eder şekilde veyahut mahiyetleri hakkında tereddütler uyandıran bir durumda bulunuyordu. Bu yayınlar yalnız yurt dışında değil, memleketimiz içinde de mühim izler yaratmış, hattâ bu mevzularla vazifeli olanların mâneviyatını bile hırpalamıştı. İşte Atatürk bu Gordium düğümünü de çözdü. Fakat kılıç darbesi ile değil, ilmî hamlelerle.

Atatürk'ün, ilmin en büyük mürşid olduğu ve Türk gözü ile görünüz, vecizeleri geniş çalışma yollarını açmıştı. Bir taraftan da yurdun köşesinde bucağında yapılmasını temin ettiği kazılar, araştırmalar ve müzelerle ve yapılan etüdlerle yakından alâkadar oluyordu. Bu çalışmalar kıymetlendiriliyor, neşrediliyor ve takdirler görüyordu.

Bu büyük kumandanın, sanat eserleri mevzuunda da görüşü cidden engindi. Cumhuriyeti müteakip, millî saraylarda bulunan hükümdar resimlerinin toplanması kararlaştırılmıştı. Topkapı Sarayında da hayli resim bulunuyordu, fakat Millî Eğitim Vekâleti bunların teşhir edilmemesini bildirmekte ve ayrıca keyfiyetin Emniyet Müdürlüğüne yazılmış olduğu da ilâve ediliyor. Mamafih müze idaresi senelerce mühmel kalmış bu tabloların imkân mertebesinde kurtarılmasına çalışıyor ve kapalı bir dairede ilk bir tasnifini yapmakta idi. İşte bu esnada Atatürk bu eserleri gördü, izahat aldı. İkinci bir ziyarette mevzu hakkında daha etraflı görüştükten sonra, bunların teşhir edilerek umuma açılması emrini verdi. İşte Atatürk, tarihi, sanatı, cumhuriyeti böyle geniş mânada anlıyor, böylece tatbikini istiyordu. Büyük Önderin buna benzer nice irşad ve teşvikleri vardır. Atatürk bu gibi mevzularda gayet açık konuşur, sualler sorar, düşüncelerini bildirir, makul ve ilmî mütalâaları kabul eder, mesaide şevk ve enerji uyandırır¹⁴.

Bilhassa Tarih Kongreleri, ecnebi âlimlerle yakından temaslar, birçok hakikatlerin belirmesinde âmil oldu. Bu gibi mevzularda çalışanların mâneviyatı yükselmekle beraber, bu metodlu ve zengin kaynaklara dayanan etüdlere, yabancı âlimlerde de bir intibah yarattı. Hattâ muhaberele ve müşterek çalışmalar başladı.

¹⁴ Öz, Tahsin, Atatürk'ün Topkapı Sarayı Müzesini Ziyaretleri. Yeni Tarih Dünyası özel sayı 1953. Atatürk ölüm yılı hâturası.

Nihayet bu mesai hayırlı neticelerini verdi ve millî sanatlar üzerindeki kapitülasyonlar kalktı, Türk sanatı İslâm sanatının bir ekolu olmaktan, İran veya herhangi bir sanatın mukallidi bulunmaktan kurtularak istiklâlini kazandı, hakikî ismi ile "Türk Sanatı" neşriyatı başladı¹⁵.

Yukarıda kısaca arzettiğimiz veçhile, bir vakitler müzelerimizde Türk sanatı eserleri koleksiyonlarının vücude getirilmesi ihmal edilmişti. Fakat şehirlerimizi, köylerimizi süsleyen camiler, semalara yükselen minareler, hanlar, hamamlar, türbeler, evler, saraylar, medreseler, sebiller, köprüler ve kervansaraylar hakkında da bir mesai yoktu. Bunların mahiyeti de hakkile belirtilememiş olduğundan, yersiz iddialar hüküm sürüyordu. İşte bu mühim mevzu ile beraber bakımsız bırakılan bu anıtların onarım ve restorasyonunun ele alınması da yine Atatürk'ün başkanlığında yapılan toplantılarda kararlaştırılmıştır. Bir taraftan yer yer bu eserler onarılmaya ve diğer taraftan mahiyetlerini aydınlatacak monografiler intişara başladı. Bu çeşitli şaheserler üzerindeki etüdler ilerledi. Mimarimizin asaleti, plân hususiyeti, karakteri nefis süslemeleri bütün ihtişamı ile belirtdi¹⁶

¹⁵ Arseven, Celâl Esat, Türk Sanatı. İstanbul 1928.

Arseven, Delâl Esat, L'art Turc. İstanbul 1939.

¹⁶ Arseven, Celâl Esat, Türklerde Mimari. İstanbul 1934.

Çetintaş, Sedat, Osmanlı Türk Mimarîsi. Ankara 1934.

Eldem, Halil Ethem, Anadolu Selçukları devrinde Mimari ve tezyini sanatlar.

Uzluk, Şahabettin, Selçukların Konya Sarayı. İstanbul 1936.

Altan, Kemal, Klâsik Türk Mimarîsi. Arkitekt sayı 7/8, sene 1936/37.

Orgun, Zarif, Hassa Mimarları. Arkitekt No: 12, sene 1938.

Kumbaracılar, İzzet, İstanbul Sebilleri. İstanbul 1938.

Dayıgil, Feysi ve Orgun, Zarif, Mudanya'da Tahir Paşa köşkü ve eski evler.

Arkitekt 5/6, 1939.

Çetintaş, Sedat, Sivas Darüşşifasında yapılan Hafriyat. Belleten No: 18, 1939.

Çetintaş, Sedat, Saray ve Kervansaraylar arasında İbrahim Paşa sarayı.

İstanbul 1939.

Kocainan, Ziya, Mimar Sinan ve yirminci asır mimarîsi. İstanbul 1939.

Orgun, Zarif, Boğaziçinde eski Türk yahısı. İstanbul 1939.

Su, Kâmil, Mimar Sinan eserlerinden Muradiye Camii. İstanbul 1941.

Ülgen, Saim, Niğde'de Akmedrese, Topkapı'da Ahmet Paşa camii ve heyeti, Ankara'da Cenabî Ahmet Paşa Camii, Kırşehir'de Türk eserleri. Vakıflar Dergisi, 1941.

Kunter, H. Baki, Ülgen, Saim, Fatih Camii ve Bizans Sarnıcı. İstanbul 1943.

Tanışık, İbrahim Hilmi, İstanbul Çeşmeleri. Cilt I/II, 1943.

ve belirlemektedir. Bu hususta yabancı âlimlerin neşriyatı da gıpta edilecek bir duruma varmaktadır¹⁷.

Yalnız mimaride değil, hangi sanat bölümü ele alınsa durum böylece tecelli ediyordu. Merhum Halil Edhem Türklerde Resim ve Minyatür mevzuuna dair yaptığı bir incelemede nakkaş Levnî hakkında yabancı bir kaynaktan bir satırlık izahat bulabilmiş ve bu sanatkarın ancak bir minyatürünü de neşredebilmişti¹⁸. Hünername hakkında tanınmış zevatın intişar eden yazılarında ise bu kıymetli eserin birinci cildinin bulunulamamış olmasından bahisler

-
- Öz, Tahsin, Mimar Mehmet Ağa ve Risalei Mimariye. İstanbul 1943.
 Tamer, Cahide, Kanlıca'da Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı. Arkitekt, 1947.
 Çetintaş, Sedat, Türk Mimari Anıtları, Osmanlı devri. Cilt I. İstanbul 1948.
 Akok, Mahmut, Çoruh'un eski evleri. Arkitekt, 9/10.
 Akok, Mahmut, Trabzon'da eski evler. Arkitekt, 5/8. 1951.
 Eldem, Sedat, XVII - XVIII nci asırlarda Türk odası. G. Sanatlar. N: 5, 1945.
 Öz, Tahsin, Tavanlarımız. Güzel Sanatlar, N: 5, 1945.
 Kural, Macit, Çelebi Mehmet Türbesi. " "
 Kunter, Halim Baki, Türklerde Spor Mimarisi. " "
 Ünsal, Behçet. Mimar Tarihi. İst. 1949.
 Akok, Mahmut, Çankırı eski evleri. Arkitekt, 7/6, 195.
 Akok, Mahmut, Merzifon'da Çelebi Mehmet medresesi. Mimarlık, N: 1 - 2, 1952.
 Çetintaş, Sedat, Türk Mimari Anıtları. Osmanlı devri, cilt II. İstanbul 1952.
 Çetintaş, Sedat, Bursa Darüşşifası. İstanbul, 1953.
 Çetintaş, Sedat, Sivas Darüşşifası. İstanbul, 1953.
 Ayverdi, Ekrem Hakkı, Fatih devri mimarisi. İstanbul, 1953.
 Ünsal, Behçet, Mimarî Tarihi. İstanbul, 1949.
 E. Diez Oktay Aspanapa - Türk Sanatı. İst. 1955.
¹⁷ A. Gabriel, Ornaments Turcs d'Anatolie. I - II. Paris, 1931—1934.
 A. Gabriel, Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale, I - II. Paris, 1931—1934.
 Taut, Bruno, Mimarî Bilgisi. İstanbul, 1938.
 A. Gabriel, Murat I. Camii ve Osmanlı mimarisinin menşei meselesi. Vakıflar dergisi N: 2, 1941.
 A. Gabriel, Châteaux Turcs du Bosphore. Paris, 1943.
 R. M. Riefstahl, Cenubi-Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi. İstanbul, 1941.
 H. Balduci, Celâlettin Rodoslu, Rodos'ta Türk Mimarisi. Türk Tarih Kurumu Ankara 1945.
 Eğli E., Sinan der Baumeister Osmanischer Glanzzeit Zürich. 1954.
¹⁸ Eldem, Halil Ethem, Elvahi nakşiye koleksiyonu. İstanbul, 1924.

vardı ¹⁹. Halbuki Türk sanatı mevzuu ele alınınca, müzelerimizde ve kütüphanelerimizde bulunan onbinlerce minyatür ve resim meydana çıktı. Bunlara ve nakkaşlarımıza dair malzeme bulundu. Hünernamenin birinci cildi bulunmakla kalmadı ²⁰, daha nice şaheserlerin mevcudiyeti görüldü. İşte bu zengin malzeme ve kaynaklar sayesinde Türk resminin Orta Asya'dan intikali ve geçirdiği safhalar bir seri halinde belirmeye başladı. Bir taraftan bunlar salon teşhir edilmekle beraber, diğer taraftan da devir devir karakterleri, hususiyetleri ve sanatlarının hüviyetleri tespit edildi. Şark minyatür-cülüğünde mevzu tenevünün Türklere nasip olduğu tahakkuk etti ²¹.

Hele Türk kumaşçılığı, katiyen bilinmiyen, tanınmiyan bu mevzuda, şaheserler serisi bir koleksiyon vücut buldu ki, dünya sanat tarihçilerini teshir etti. Bu sanata ait bulunan arşiv malzemesi, bunların bütün hususiyetlerini ve çeşitlerini hattâ atkı ve çözgüsüne ve fiatlerine kadar teferruatını da gösterdi. Zaten son senelerde bütün sanat tarihçilerini meşgul eden Türk dokumacılığı bu suretle hakkile

¹⁹ Tarihi Osman mecmuası, No. 2, 1910.

Yeni mecmua No. 9, 1917.

²⁰ Öz, Tahsin, Hünername Tom I. The journal of the Palestine Oriental Society. vol XVIII, 1938.

Öz, Tahsin, Hünername ve Minyatürleri, Güzel Sanatlar dergisi, N/I, 1939.

²¹ Ünver, Dr. Süheyl, Selçuk ve Osmanlılarda resim, tezhip ve minyatür. İstanbul, 1934.

Öz, Tahsin, Barbaros'un Otantik resmi. Arkeolojiya dergisi, 1936.

Ünver, Dr. Süheyl, Minyatür ve dirilen ince sanatlar. İstanbul, 1941.

Öz, Tahsin, Türk el işlemleri ve resim dairesi. Güzel Sanatlar, N: 4, 1941.

Berk, Nurullah, Türkiye'de resim. İstanbul, 1943.

Elif, Naci, Şarkta resim. İstanbul, 1943.

Uzluk, Şehabettin, Mevlâna'nın resimleri. Konya Halkevi, 1945.

Ünver, Dr. Süheyl, Ressam Nigâri, hayatı ve eserleri. İstanbul, 1946.

Ünver, Dr. Süheyl, Ressam Levni, hayat ve eserleri. İstanbul, 1949.

Ünver, Dr. Süheyl, Ressam Nakşi. Hayatı ve eserleri İst. 1949.

Berk, Nurullah, La Peinture Turque. Ankara, 1950.

Ayverdi Ekrem Hakkı. Lâle. İst. 1950.

Ünver Dk. Süheyl Müzehhir Karamemi. İst. 1951.

Ünver Dr. Süheyl. Turkish Design. İst. 1950.

Arseven Celâl Esat. Les Arts Décoratifs Turcs. İst. 1940.

Öz, Tahsin, Türk Minyatür kaynaklarına bir bakış. İlahiyat dergisi, N: I, 1952.

Aslanapa Oktay. Türkische Miniaturmalerei am Hofe Mehmet des Eroberers in İstanbul. Ars Orientalia 1 - 1954 Michigan.

tanınmıştır diyebiliriz²². Yalnız sözüme şunu da ilâve edelim ki, bu kadar kıymetli eserler birer sebep ve suretle saklanabilmiş olduğu halde, bir vakitler en mütevazî evlerimizde bile bulunan sedir örtüleri ve yastıklar elden çıkmış ve yabancı müzelerde sıralanmıştır. İşte son senelerde, bunlardan bir miktarının memleket içinde ve dışın-da satın alınması, koleksiyonun bu köşesini de mânalandırmıştır.

Türk işlemeciliği, kumaş mevzuu ile pek yakın alâkası bulunan bu sanat hakkında memleketimizde ufak bir etüd yapılmamış olduğu halde bazı yabancı âlimler Türk'ün bu sanatı üzerinde durmuşlar, eserler vermişlerdi²³. Daha ziyade halk sanatını belirten bu bölüm Türklerde fitrî sanat kabiliyetini ve zevk üstünlüğünü ve hele renk ahengini ne derece gösteriyor. Kısa zamanda teşhir olunabilen malzeme memleketimizde de neşriyata vesile olmakla beraber, bilhassa kız sanat enstitüleri bu malzemedir çok istifade etmişlerdir. Bunlardan aldıkları ilhamla yaptıkları işlemler birçok tatbik sahası bulmuş ve milletlerarası sergilerde de takdirlere mazhar olmuştur²⁴.

Dünyanın hayran olduğu Türk çiniciliğine gelince, bu sanatımızın mahiyeti hakkında yine yersiz bir takım iddialar devam ediyordu. Memleket dahilinde yapılan etüdlere, kazılar ve bilhassa İranla Hazer havzasında Kurgan'da bulunan eserlerle arşiv malzemesi, bu mevzuu kesin olarak aydınlattı, bütün safhalarını, istihale-

²² Migeon, G. Art Musulman. Paris, 1927.

Wace, A. J. B. The Dating of Turkish Velvets, London 1934.

Yatman Nurettin, Türk Kumaşları. Ankara 1945.

Öz, Tahsin, Türk Kumaş ve Kadifeleri. Cilt I, İstanbul 1946.

Öz, Tahsin, Bursa Kumaşları (Bursa), İstanbul 1948.

Öz, Tahsin, Turkish Textiles and Velvets. Ankara 1950.

Öz, Tahsin, Türk Kumaş ve Kadifeleri, cilt II, İstanbul 1951.

²³ Bernard, Dr. Dietrich, Kleinasiatiscche stickeiein. Plauen 1911.

Wace, A. J. B., Mediterranean and Near Eastern Embroideries. London 1935.

Palotay, Gertud, Les influences turques dans la broderie Hongroise. Budapest, 1937.

²⁴ Melek, Celâl, Türk İşlemleri. İstanbul, 1939.

Öz, Tahsin, I a Broderie Turque, La Turquie Kémaliste. 1941.

Öz, Tahsin, Türk El İşlemleri, Güzel Sanatlar, No: 4, 1942.

Türk İşleme Sergisi. Ankara Halkevi, 1944.

Berry, B. Y., Embroideries from the Burton Y. Berry Collection, The Art Institute of Chicago 1951.

Berry, B. Y., Turkish and Greek Embroidery Designs. 1951.

lerini belirtti. Bu sanatta Türklerin ne kadar verimli ve çeşitli eserler verdikleri tebarüz etmekle beraber, Türk çiniciliğinin erişilmez bir sanat şahikasına varmış olduğu da tahakkuk etti. Çini ile bezenmiş anıtlarımız o derece zengindir ki, bu kadar kıymetli ve mebzul malzemeye dünyanın hiçbir yerinde tesadüf edilemez. Ancak evani denilen kâse ve tabak kabilinden olan parçalar ve hattâ cami kandilleri bile yabancı illere gitmiş olduğundan, son yıllarda müzelerimiz için Paris'te bulunan İznik tabak ve sürahileri satın alınmıştır. Bu intibah devlet teşekküllerinden başka halkta da belirmiş ve memleket dahilinde ve haricinde buldukları sanat eserimizi edinmekte ve kıymetli koleksiyonlar yapmaktadırlar. Bu hal tarihe intikal etmiş olan sanatlarımız üzerindeki çalışmaların, yayımların tesir ve şümülünü göstermektedir²⁵.

Elhasıl Atatürk'ün, senelerce ihmal edilmiş olan Türk sanatları mevzuunda açtığı yol, semerelerini vermiş olup ele alınan her konuya ait ortaya konulan malzeme, yapılan yayınlar hiçten nasıl başladığını,

- ²⁵ Raymond, A., *Alttürkische Keramik*. München 1922.
 Migeon, G., *Sakistan, La Céramique d'Asie Mineure*. Paris 1923.
 Book of Turkish pottery, Victoria and Albert Museum. London 1929.
 Hobson, R. L., *Guide to the Islamic Pottery of the Near East*. London 1932.
 Öz, Tahsin, *Les Faïences Turques*. Transation of the Oriental Ceramic Society. London 1933/1934.
 Öz, Tahsin, *Çinilerimiz*. Yedigün 1934.
 Öz, Tahsin, *Çinilerimiz*. *Güzel Sanatlar dergisi*, No: 4, 1940.
 Lane, Arthur, *Guide to the Collection of Arthur Lane Tiles*. Victoria and Albert Nuseum 1939.
 Öz, Tahsin, *En Nadir Türk Çinileri*. *Türk Tarih ve Arkeologya dergisi*, No: 4, 1940.
 Kocabaş, Hüseyin, *Porselencilik Tarihi*. Bursa 1940.
 Dayıgil, Feyzi, *İstanbul Çinilerinde Lâle*. *Vakıflar dergisi*, No: 2, 1940.
 Öz, Tahsin, *Sultanahmet Camiinin tezyini hususiyetleri*. *Vakıflar dergisi*, No: 2, 1940.
 Yatman, Nurettin, *Eski Türk Çinileri*. Ankara 1941.
 Ünver, Dr. Süheyl - Sözer, Mihriban, *Çiniliköşkün Altın renkli süslemeleri*. İstanbul 1941.
 Otto - Dorn, Katharina, *Das Islamische Iznik*. Berlin 1941.
 Behramî, Mehdi, *Gurgan Faïances*. Cairo 1944.
 H. İzzet, *Türk Çiniciliği*. Ülkü 1944.
 Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devrinde Türk Çinileri*. İstanbul 1949.
 H. İzzet, *Bibliyografya, Osmanlı Devrinde Kütahya Çinileri*. *Belleten* 1950.
 Öz, Tahsin, *Turkish Ceramics*. İstanbul 1954.

nasıl ilerlediğini bir grafik halinde belirtmektedir²⁶. Türk sanatı mevzularının daha çok genişlemek istidadında olduğunda şüphe edilmemelidir. Karşımızda bir sanat ummanı olduğu tahakkuk etmiştir.

İlmî ve metodlu mesai, müzelerimizi bir anbar olmaktan kurtardığı gibi, yapılan yayınlarda milletlerarası yakın alâkayı ve fikir birliğini yaratmış, yersiz iddialar ve kanaatler düzelmiş ve düzeltilmektedir.

Sanat tarihinin ve müzelerin bir vazifesi de yalnız geçmişi hatırlatmak ve onunla bir iftihar vesilesi vermek olmayıp, bugünün sanatlarına da ilham kaynağı olmasıdır ki, bu sahada da feyizli neticeler görülmektedir. Hele Edebiyat Fakültesinde Sanat tarihi bölümünün kurulmuş olması, ilerisi için büyük ümitler vermektedir. Bu sahada yetişecek gençlerimiz, Türk sanat varlığını belirtmekle Atatürk ülküsüne bağlılıklarını göstermiş olacakları şüphesizdir.

²⁶ Notlarda, her sanat bölümüne dair verilen bibliyografya yayının inkişafını göstermek üzere tarih sırası ile tertiplenmiştir.